Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural"

Idel-Ural

7 (64) Tatar legionьnьn̜ atnalьq gəzitəse 20. Fevral 1944

Namus həm xoquq өcen

TӨREK-TATAR, KAFKAZ TӨRKSTAN HӘM BAŞQA KӨNCЬQЬŞ XALЬQLARЬNЬN̜ KYN̜ELLE QӘSKӘRI XEZMӘTCELӘREN „TIMER XAC" HӘM „XӘRBI XEZMӘT ӨCEN XAC" ISMENDӘGE GERMAN ORDENNARЬ BELӘN BYLӘKLӘY

Ant birep, Germaniə həm anьn̜ berektəşləre safьnda suqьşucь kyn̜elle tөrek-tatar, Kafkaz, Tөrkstan həm başqa kөncьqьş millətlərenen̜ xərbi xezmətcelərenə zur batьrlьq həm xərbi xezməttə zur un̜ьşlьq kyrsətkən xəldə, mon̜a qədər birelep kilgən „Batьrlьq" həm „Qazanqan xezmət өcen" ismendəge kөncьqьş xalьqlarьna birelergə tieşle məxsus bilgelər kebek yk, monnan son̜ „Timer Xac" həm „Xərbi xezmət өcen Xac" imendəge qomumi german ordennarьn da bylək itərgə, Fjyrer rizalьqьn belderde.

„Ikence dərəçədəge Timer Xac" belən „Batьrlьq өcen ikence dərəçədəge kөmeş bilge" alqan keşelər; „Berence dərəçədəge Timer Xac" belən „Batьrlьq өcen berence dərəçədəge kөmeş bilge" alqan keşelər; „Qazanqan xərbi xezmət өcen ikence dərəçədəge Xac" belən „Qazanqan xərbi xezmət өcen ikence dərəçədəge kөmeş bilge" alqan keşelər həm „Qazanqan xərbi xezmət өcen berence dərəçədəge Xac" belən „Qazanqan xərbi xezmət өcen berence dərəçədəge kөmeş bilge" alqan keşelər byləklənəcəklər.

Qomumi doşman bol'şeviklarqa həm plutokratlarqa qarşь kөrəştə kөncьqьş xalьqlarьnnan ojьştьrьlqan kyn̜elle xərbi byleklərnen̜ batьrlarca suqьşuь, alarnьn̜ yz teləklərе belən Jevropa xalьqlarь qailəsenə keryen, namus həm xoquq өcen kөrəşyceləр safьna basuьn acьq kyrsətə həm şulaj uq kөncьqьş xalьqlarnьn̜ kyn̜elle xərbi xezmətcelərnen̜ ber xoquqta yzlərenen̜ germanlь duslarь jaqьnda buluьn belderə. Alarnьn̜ xəzer german ordennarь belən byləklənəcək bulularь bu fikernen̜ dөreslegen taqь da raslьj.

Kyn̜el zəqiflektən jaki qurqaqlьqtan kөrəş nətiçəsen kөtep, ana qatnaşmьj cittə torucьlarqa həm şulaj uq başta bezgə kirəkle şartlar tə'min itelgən xəldə genə ul kөrəşkə qatnaşьrqa rizabьz diyceləргə, anlarqa kirək — fəqət hic ber şartsьz qomumən fajdaqa qьna qorban bulьrqa xəzer torqan cegetləre bar xalьq qьna namuslь, xoquqlь, ajaz, jaxşь kiləcəkkə ireşə ala.

„Gazavat" gəzitəsenen̜ baş redaktorь Manius Mansur əfəndegə

German həm bөten Jevropa xalьqlarь belən ber safqa basьp, yz azatlьqlarь өcen kөrəşyce Tөn jaq Kafkaz legioncьlarьnьn̜ jaqtь joldьzь bulьp janucь, alarqa turь majaq şikelle jul kyrsətyce „GAZAVAT" gəzitəsenen̜ cьqa başlauьna ber jьl tulu un̜ajь belən Sezne həm barlьq gəzitə eşcelərен cьn kyn̜eldən qotlьjm.

„GAZAVAT" gəzitəse, berence sanьnnan başlap bygenge kөngə qədər, qomumi doşmanьbьz bulqan jəhyd-bol'şevizmnьn̜ cьn jөzen faş itep, alarnь legioncьlarqa acьq rəveştə kyrsətə belde. Şulaj uq Tөn jaq Kafkaz xalьqlarьnьn̜ aqьmdaqь burьclarьn an̜latuqa, alarnьn̜ mөstəqillek өcen kөrəşkə ojьşularьnda seznen̜ gəzitə zur urьn tottь. Seznen̜ gəzitə legioncьlarnьn̜ jөrəgendə qimmətle milli xislər ujatьp, alarqa suqьşcan rux birep, jəhyd-bol'şevizmnьn̜ tamьrьna cabucь ytker ber qoral buldь.

Tөn jaq Kafqaz xalьqlarь yzlərenen̜ azatlьqlarь өcen urьs patşalьqьna qarşь kyp jөz jьllar bujьnca tuqtausьz aucьr kөrəş alьp bardьlar. Urьs patşalьqь urnьna kilgən qьzьl imperializm da azcьlьq millətlərgə ireklek birməde. Kiresencə, alar milli azatlьq xərəkətləren qanqa batьrьp kildelər.

Azatlьq sөjyce Tөn jaq Kafkaz lacьnnarь bu suqьşta taqьn da ata-babalarьnьn̜ julь belən kitep, germanlь duslarьbьz belən berlektə vatan azatlьqь julьnda zur batьrlьqlar kyrsətələr. Seznen̜ kyrsətkən batьrlьqlar həm qazanqan ein̜yləregez — beznen̜ өcen də maqtau, bezgə də kөc birə. Cөnki beznen̜ başlaqan eşebez, teləgebez həm maqsatьbьz ber yk. Bu julda bez çin̜ygə qədər suqьşacaqbьz. Suqьş qьrьnda çinelməs german armiəse belən bergə buluьbьz həm german xalqь belən tөzelgən qorьc sojuzьbьz — çin̜ynen̜ tөp nigeze bulьp tora.

Kөrəş çinel tygel. Milli istiqlalnь çinellek belən genə jaulap alьp bulmьj. Bez bu məs'ələlərnen̜ barsьn da baştan uq jaxşь an̜lap, cьn kyn̜elebez belən milli azatlьq kөrəşceləре safьna bastьq.

Baş redaktor Manius Mansur əfənde!

Seznen̜ ber jьl eсendə kyrsətkən eşegez zur nətiçələr birde. Kiləcəktə taqь da zurraq, kybrək un̜ьşlьqlarqa ireşyegezne həm gəzitəgeznen̜ ikence jьllьq bəjrəmen azat itelgən tuqan ilegezdə bəjrəm ityegezne telibez.

„IDEL-URAL" gəzitəsenen̜ redaktorь QIAM QӘLIJEF.

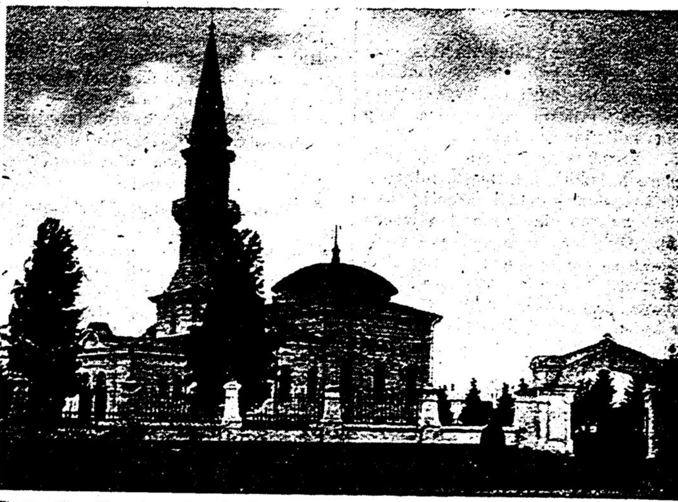

Tөmən өjəze Mancalь qərjəsendə Əlxaç Niqmətulla Quramşajьf tarafьnnan salьnqan məcet

Millətcelek

Hər millətcenen̜ maqsatь — milləten tərəqqi julqa cьqaru həm şunьn̜ nətiçəsendə hər ber ajrьm milli tuqanьnьn̜ şəxsi tormьşьn maddi və ruxani taraflardan tulь rəveştə tə'min itydən qibarət. Bu maqsatqa fəqət milli dəvlət nigezendə genə ireşergə mөmkin. Şunlьqtan millətce, milli dəvləte өcen kөrəşne, yzenen̜ berence burьcь dip tanьj.

Kyp jөz jьllar elek bəjsezlegen juqaltqan xalьqqa jan̜adan ajrьm dəvlət tөzy, əlbəttə, çin̜el nərsə tygel. Anьn̜ өcen ber nicə tabiqi şartnьn̜ həm millətnen̜ xəzerlektə buluь kirək. Milli dəvlət tөzy өcen kirəkle tabiqi şartlarnь həm xəzerlek caralarьn belmi, jəisə alarqa iqtibar birmi jөrgən qəmsez millətcelər, ajrьm jort xuçasь bulam dip şөqelləngən sabi balaqa oxşьjlar. Şuşьndьj sabilarqa oxşatьp, beznen̜ tөrek-tatar millətcelərennən kөlyceləр də juq tygel. Alar tөrek-tatar millətenen tarixi doşmannarь həm alarnьn̜ buluь qəçəp tə tygel. Cөnki tөrek-tatarnь kөlkegə cьqaru, millətcelərnen̜ kyn̜elen synderyy eş jullarьn kisy — beznen̜ millət doşmannarьnьn̜ kөcen ystərə, maqsatqa ireşy jullarьn çin̜eləjtə. Bu doşmannarqa bar urьnda kirəkle rəveştə çəvap birep, alarnьn̜ auьzlarьn qaplar həm dөres julda barьr өcen, tatar millətceləре milli dəvlət tөzy şartlarьn hər vaqьt kyn̜ellərendə totarqa tieşlər. Ul şartlarnьn̜ in̜ mөhimnəre tybəndəge nərsələrdən qibarət:

Tabiqi şartlar:

1. Millət xalqьnьn̜ buldьqlьqь həm sanь: dəvlət xuçalьqьn yz kөce belən alьp baru, ilne tьşqь həm ecke qurqьnьclьqlardan saqlau, millətne mədəni, fənni həm bytən hər taraftan ystery eşlərenen̜ hər qajsьn tulь rəveştə tə'min itərgə çitərlek buluь;

2. Millət xalqьnьn̜ tarixi ber vatanь buluь həm vatannьn̜ kyləme şul ildə jəşəyce genə tygel, bəlki bytən illərgə taralqan millət əqzalarьn da çiarqa, alarnь irken sьjdьrьrqa çitərlek buluь;

3. Ajrьm milli dəvlət tөzeləcək ilnen̜ tabiqi bajlьqь millət xalqьnьn̜ tormьşьn hər qajsь kirəkle taraftan tulь rəveştə tə'min itərlek dərəçədə buluь.

Əgərdə bu şartlarnьn̜ gərcə berse genə bulmasa da, millətkə ajrьm dəvlət tөzy mөmkin tygel. Ul gərcə tөzelsə də, ozaq jəşəmi. Cөnki ilne tьşqь həm ecke qara kөclərdən saqlьj almьj, jəisə milli xuçalьqnь, milli kөcne ystermi. Kiresencə, xətta şəxsi tormьşnь da bik auьrlьqqa qaldьrьp, nətiçədə yzennən yze cerep, həlak bula.

Milli xəzerlek caralarь:

1. Millət xalqь, vəxşilər safьnnan kyptən cьqqan, mədəni, tərəqqi, qomumən il xezmətеn hər jaqtan ytərlek, tormьş vazifalarьn un̜ьşlь rəveştə mөstəqil kytərerlek dərəçəgə təmam ireşkən buluь;

2. Ildə idarə itə alьrlьq, dəvləttəge sənaqət jortlarьnda, timer, su julь eşlərendə həm bytən mөhim urьnnarda julbaşcьlьq kyrsəterlek uqьmьşlь, buldьqlь, çiddi keşelər millət əqzalarь arasьnda çitərlek dərəçədə kyp buluь;

3. Ilne qulqa alqac xөkymətkə ьşanьclь tajanьc bulьrlьq həm ilne tьşqь həm ecke qurqьnьclьqlardan saqlarlьq xərbi kөc xəzerlege;

4. Çiteşməgən xəzerlekne vaqьtьnda өlgerty vazifasьn həm un̜aj kөn kilgəc ildə idarəne yz өstenə alьrlьq çitərlek danlь və kөcle ber milli yzək buluь.

Jan̜a milli dəvlət tөzy өcen juqarьda kyrsətelgən şartlardan tьş taqь ber nərsə kirək: ul — millət xalqьnьn həm ilnen̜ mon̜a qədər anda xөkem sөrgən cit dəvləttən ajrьluь. Hər dəvlətnen̜ yz tə'sirendə bulqan illərne rizalьq belən birməgəne hər kemgə məqlym. Ajrьlьrqa un̜aj vaqьt bik sierək ocrьj; ul inqilab, jəisə ildə xөkem sөrgən dəvlətnen suqьşta ottьrьp zəqiflәngən kөnnərendə genə bula.

Ber məqalədə bu şartlarnьn̜ hər qajsьn çenteklәp tikşerergə mөmkin

4° Zsn 55 624

tygel. Şunlьqtan qьsqa qьna tybəndəgelərne əjtergə kirək:

1. Tөrek-tatar xalqьnьņ sanь çitərlek (milli dəvlət xalьqlarь Norvegiə, fin həm bytən qajber xalьqlarqa qaraqanda, tөrek-tatar xalqьnьņ sanь ber nicə mərtəbə artьqьraq).

2. Tarixi vatan bar həm zur (Idel-Ural Jevropanьņ ajrьm milli dəvlətlərenə qaraqanda kybesennən zurьraq).

3. Idel-Uralnьņ çir, məqdəni həm bytən tabiqi bajlьqь beznen millətne artьq belən tə'min itərlek (Idel bujьnьņ igencelər өcen unьşlь çirləre həm Uralnьņ məqdəni bajlьqь Jevropanьņ zur milli dəvlətləren də soqlandьrьrlьq!).

4. Tөrek-tatar xalqь tarixta zur urьn totqan buldьqlь, mədəniətle, tərəqqi xalьq (milli dəvlət xalьqlarь arasьnda tatarqa qaraqanda kyp tybən millətlər az tygel).

5. Tөrek-tatar xalqь arasьnda uqьmьşlь, buldьqlь, tormьşta julbaşcьlьq kyrsəterlek çiddi keşelər kyp (qali məktəp betergən keşelərnen sanь Sovetlar Sojuzьndaqь xisap bujьnca da ber nicə mengə çitə. Professorlar, dotsentlar həm şulaj uq sənaqət jortlarьnda, xərbi xezməttə və bytən eşlərdə julbaşcьlьq kyrsətkən təçribəle keşelərnen də sanь çitərlek zur).

6. Tөrek-tatar millətenə urьs dəvlətennən ajrьlьrlьq, bik sierək osьrьj torqan unajlь kөnnərnen berse xəzer bik jaqьnlaştь. Petr I zamanьnnan başlap alqanda, 1917 nce jьlda patşa teşerelgəc inqilab vaqьtь ul kөnnərnen berse bulsa, Stalin xөkymәte beterelgən kөn anьņ ikencese bulacaq.

Dimək, beznen xəzer ike nərsə genə tulь rəveştə xəzerlənep өlgermәgən. Alarnьņ berse — milli qəskər — milli dəvlətkə xərbi tajanьc xəzerləy; ikencese, kөcle ber milli təşkilat yzəge tөzy. Bolarnьņ ikesenen də xəzer nigez taşlarь bar. Inqilab jьllarь ytkəc milli xərəkət auьrlьqta qaluqa qaramastan, milli təşkilat yzəge yzenen nurьn syndermi, cit illərdə mөmkin qədər eşen dəvam itep kilde. 1942 nce jьldan başlap bu milli xezmət milli komitet qulьna kycte. Şuşь komitetnь zur vazifasьn tulьsьnca xəl itərlek kөcle milli təşkilat yzəge dərəçəsenə kitery — tatar xalqьnьņ yz eşe. Ikence mөhim məs'ələ — kiləcək milli dəvlətkə xərbi tajanьc xəzerləydən tora. Milli armiə tөzy, əlbəttə, ber kөndə eşlənə torqan eş tygel. Anьņ өcen tatar xalqьnda xəzergə maddə kөce də həm çitərlek təçribə də juq. Ləkin bu məs'ələne xəl itər өcen berence adьm atlanьldь inde. Tatar legionьn — şul kiləcəktəge milli armiə өcen qьr suqьşlarьnda həm il saqlau xezmətendə julbaşcьlьqnь yz qulьna alьrlьq təçribədə sьnalqan komandirlar həm qəskərlər xəzerləy urnь, dip tanьrqa kirək.

1944 nce jьl şuşь zur ike məs'ələne xəl ity julьnda bik əhəmiətle urьn totacaq.

Q. Salix

Qatь suqьştan soņ jal vaqtьnda

Qotьlqьsьzlьq

Qьzьl qəskər bik nьq tartьldь həm kyrelmәgən dərəçədə qajət zur juqaltular alьp bara. Sovetlarnьņ keşelər resursьsь — bety aldьnda. Ə suqьşnьņ qanunь mondьj: soņqь suqudan soņ da ajaqlarьna basьp kem tora alsa — şul çiņyce bulьp qala. Zur juqaltular soņьnda jabьqqan, xəlsezləngən qьzьl qəskərgə ajaqlarьna basьp torьrqa, hic şiksez, auьr bulacaq.

Qьzьl qəskərne jabьqtьruqa kitertkən tөp nindi səbəplər buldь soņ? Alar өc:

1. Suqьş qьrьnda bulqan turь juqaltular. Azmь-kypme çiddi operatsiə, xətta suqьş soņьnda da qьzьl qəskər: keşeləren 7 tapqьr, tanklarьn — 15, ocqьclarьn 20 tapqьr kybrək juqaltub raslanqan xəl inde. Əgərdə bu juqaltularnь millionnarqa əjləndersək — qajəttə zur sannar tuacaq.

2. Suqьş başlanqannan birle qьzьl qəskər haman jaņaca tөzelə, jaņa baştan qorьla. Monь suqьş barьşьnda eşləy — qəskər өcen həlakətle xəl. Bu eştən ul qotьlqьsьz zur juqaltular alьp bara. Məsələn, komissarlarnь betery, bylek ştatlarьn yzgərty həm şularqa oşaqan başqa jaņaca tөzelylər — ber qaraqanda əhəmiətsez kebek kyrensələr də, doşmannьņ utь astьnda alarnь eşləy — alaj uq çiņel tygel. Anьņ өstenə jaņaqa өjrənep çitkənce, jaxşь uq cualcьqlar da bulьp uza.

3. Suqьşnь alьp barunьņ operatif-strategik alьmnarьn jaņartu, jəisə jaņa şartlarda qəskərne idarə itygə ofitser kadrьn jaraqlaştьru — şulaj uq qьzьl qəskər өcen kyp qan qoju buldь. Bu jaņa baştan qorunьņ ozaqqa suzьluь arqasьnda juqaltular arqьlь kөcnen xəlsezlənye xəl qьlqьc buldь dip jalqьşusьzlьq belən əjtergə bula.

Eş menə nərsədə:

Jəşen tizlege həm juq ityce bərmələre, ere tank „cəjləre“ kertye belən, ə başlьca Lamanştan alьp Stalingradqa, Ladogadan alьp Tobrukka qədər bulqan Jevropa həm Afrikadaqь suqьş xərəkətləre teatrьnьņ meņər kilometrlь buşlьqlarьnda millionlь qəskər belən kypləp həm tьqьz rəveştə manevrlau — german strategiəsenen bik mөhim jaņa qazanьşь buldь. Bu strategiəgə qarşь kөcne genə tygel, ə qarşь torucanlьq kөcennən өres fajdalana alьrlьq xərbi fiker jөrty ostalьqьn da qarşь qujarqa kirək ide. Bu — alaj uq çiņel eş tygel. Jaņa strategiəne qullanu həm yzləştery kyp vaqьtnь həm jaņadan safqa qajtub mөmkin bulmaqan qajəttə zur kөc taləp itte.

Qьzьl qəskər idarəsendəge cualcьqlьq həm zur başbaştaqlьqnь beznen qajsьbьz qьna isendə totmьj? Komandirlar belən ştablar yz qəskəren nicek juqaltularьn, xərbi tulь byleklər qaraucьsьz ni rəveşle butalьp jөryləren, juqqa həlak bulularьn, jaxşь ocraqlarda əsir tөşyləren bez yzebez sьnadьq həm kyrdek. Kyp vaqьtta komandirlar ber nindi cara da kyrə almьjlar ide. Cөnki qьzьl qəskərnen yzencəlekle nacar tөzely tərtibe alarqa qomacaulьq tudьra ide: ajaq astьnda komissarlar, ajrьm bylekcelər, səjasi byleklər butala həm qarşь strategiə qullanasь urnьna atular, komandirlarnь almaştьrular, xərbi tribunallarnьņ demogogik eşləylərе kөcəjə ide. Ə qan məqnəsezgə həm ozaqqa jьlqalar bulьp aqtь.

Əlbəttə, biredə 1937—38 nce jьllar cualьşьnda atьlqan sələtle, buldьqlь ofitserlar urnьna kytərelgən „stalincьl komandirlar“nьņ jomşaqlьqь, sələtsezlege yzenen auьr joqьntьsьn jasamьj qala almadь.

Xəlsezlənynen tөp 3 səbəbe menə şuşьlar. Bolardan tөzəly həm alarnь qaplau inde mөmkin tygel. Şul səbəple qьzьl qəskər aldьnda ber genə jul jata — berence bulьp jьqьlu julь.

Alief

Iske xəjlə

Stalin xөkymәte Sovetlar Sojuzьnьņ konstitutsiəsen yzgərtep, 16 sojuzlь çөmhyriətkə „kiņ mөxtariət“ birergə vəqdə qьldь. Şuşь adьm nətiçəsendə Stalin, 16 çөmhyriəttən barqan jaņa ilcelər kөce belən cit illərdəge propagandasьn 16 mərtəbə ysterergə həm kөncьqьş Jevropa xalьqlarьn — sez Sovetlar Sojuzьna kergən xəldə, ajrьm „milli dəvlətlər“ rəveşendə kerəcəksez, seznen xətta „mөstəqil“ ilceləregez də, armiəgez də bulacaq, — dip sьjpalap aldap, yzenə bujsьnьlьrьrqa teləgəne xaqьnda „Idel-Ural“ gəzitenen ytkən sanьnda jazьlqan ide. Şunlьqtan uqucьlarьbьzqa jaņa konstitutsiənen, xalьq ara səjasəttə, fəqət Stalinqa jaņa qoral ikəne məqlym. Jaņa konstitutsiə Sovetlar Sojuzьnьņ ecke tormьşьnda milli xərəkətkə bəlki çiņellek birer dip өmet itycelərnen, uqucьlarьbьz arasьnda bulub mөmkin bulqanlьqtan, bu məs'ələne də ber-az tikşerergə kirək.

Jaņa konstitutsiə fəqət moņa qədər sojuzlь ismen alqan çөmhyriətlərgə genə „mөxtariət“ birə. Ə Tatarstan kebek „mөxtari çөmhyriətlər“ jaņa konstitutsiə bujьnca birelgən mөxtariət şartlarьnnan „məxrum“ qaldьlar. Idel-Ural ilendə jəşəyce bөten tөrek-tatar həm şulaj uq marilar, arlar h. b. „bөjek“ urьslarnьņ çөmhyriəte — RSFSR nьņ azcьlьq millətləre bulьp, kiləcəktə „bөjek urьs“ millətenə seņep betərgə tieşle dip rəsmi tanьlalar. Iske konstitutsiə bujьnca da beznen xalьqlarqa „bөjek urьs“ millətennən ajrьlьrqa xoquq birelmi ide. Jaņa konstitutsiə bujьnca sojuzlь çөmhyriət iələrenə mөxtariət şartlarь birelgəc, ul şartlardan xoquqsьz qalqan Tatarstan, Başqьrtstan h. b. çөmhyriətlərnen rəsmi dərəçəse taqьn da tөşə. Alar fəqət „bөjek urьs“ millәte çөmhyriətenen ajrьm өlkələre dərəçəsendə genə qalalar. Dimək, Stalinnьņ bu adьmь, Petr I nen Qazan həm Əstrxan xanlьqь digən isemnərne beterep, beznen illərne Russiənen Qazan həm Əstrxan gubernalarь dip ataqan eşe belən bərabər. Zamanьnda Petr I nen bu qanunьna çəvap rəveşendə, beznen babalarьbьz qoral alьp Petr I qəskəren Qazannan quqannar həm aņa yzləre xuça bulьp kergənnər ide. Gərcə soņьnnan çəzalansalar da, alar yzlərenen namuslarьn saqladьlar. Stalin xөkymәtenen jaņa qanunь Idel-Ural tөrek-tatarlarьna həm sojuzlь çөmhyriət iələre bulmaqan başqa xalьqlarqa ber genə nətiçə birə — alarnьņ mamusьna kimcelek, xurlьq kiterə.

Bəjnəlmiləlcelek həm bөten dөnja inqilabь digən nərsələr xalьqnьņ ruxьn berdə kytərmәgənen jaxşь aņlaqac, urьs kөcenə tajanьp maqsatьna ireşer өcen, Stalin tarixi urьslьq julьnda barqanьna ьşandьrьrqa kereşte: urьs millətenə „bөjek“ dip isem quştь, inqilab jьllarьnda cyplekkə taşlanqan urьslarnьņ tarixi kyrenekle bəndələren өsterəp cьqarьp, maqtap sөjli başladь, alar isme belən xətta iņ juqarь dərəçəle ordennar kertte, Russiə tarixьnda zur urьn totqan xristian dinen rəsmi tanьdь, anьņ patriarx təxten jaņadan dөnjaqa kiterde, qəskərenə urьs pagonnarь kiertte, „Internatsional“ urnьna jaņa milli urьs gimnьnьn kertte… h. b.

Şuşь caralar nətiçəsendə, Stalin ber jaqtan urьs xalqьn yzenə tarta alsa da, ikence jaqtan, Sovetlar Sojuzьnda jəşəyce bytən millətlərdə nərazьjlьq tudьrdь. Qajber urьnnarda nərazьjlьq xətta qoral alьp baş kytəry dərəçəsenə çitte (1943 nce jьlda Azərbajçanda, Tөn jaq Kafkazda, ə Tөrkstanda basmacьlar xərəkəte haman kөcəjə bara). Xakimiət nigeze bu illərdə bik qaqşaqanьn sizgəc, Stalin azcьlьq xalьqlarnь da nьq çөgənnər өcen tөrle xəjləle caralar ezlərgə məçbyr buldь.

Sovetlar Sojuzьndaqь azcьlьq millətlərnen kybesenen milli xərəkətendə islam dine zur urьn totqanlьqь acьq məqlum bulqanlьqtan, Stalin anь yzenen qoralь xələnə kiterer өcen, irekle din dip iqlan itte. Xətta mөfti „xəzrətləren“ təqəjenləde. Dinnəre zur basьm astьnda bulqanlьqtan Stalin xөkymәtenə qarşь keşelər, xəzer qibadət jortlarьnda Stalin xөkymәtenen çiņyen xodadan ytenergə, doqa qьlьrqa tieşle buldьlar. Ləkin, bu səjasət qadi xalьqqa ber az tə'sir itsə də, azcьlьq millətlərnen kyrenekle keşeləren əlbəttə qənaqətləndermәde. Xakimiət nigezen berketer өcen, bu keşelərne də xəjlə belən çөgənnərgə həm alarnь Məskəy səjasətenə jardəmce itərgə kirək. Şuşь niət belən jaņa konstitutsiə, sojuzlь çөmhyriətlər xəzer kiņ mөxtariət alacaqlar, dip vəqdə birde.

Əgərdə bu vəqdə berence genə mərtəbə birelgən bulsa, bəlki ьşandьrьr ide. Ləkin şundьj uq vəqdənen acь təmle nətiçəsen beznen xalьq sьnadь inde. 1918—19 ncь jьllarda Kalcaknьņ zur hөçyme vaqьtьnda Sovetlar xөkymәtenen nigeze bik qaqşaqanьn sizgəc, azcьlьq millətlərne də yzenə jardəmce itər өcen, Məskəy beznen tөrek-tatar həm bytən xalьqlarqa kiņ mөxtariət, xətta Sovetlar Sojuzьndan cьqarqa xoquq ta birergə məçbyr buldь. Idel-Ural xalqьnьņ julbaşcьlarь (Soltanqəlief h. b.), Qazaqstannьņ Olaş Urda əqzalarь, Tөrkstan xalqь julbaşcьlarь (Fəjzulla Xaçajьf, h. b.) Məskəy xəjləsenə ьşanьp, tөrek xalqьn Kalcakka qarşь kytərdelər. Nətiçədə, beznen qərdəşlər qəskərenen Kalcaknь çiņep, ildə xakimiətne bol'şeviklar qulьna biry julьndaqь jardəme ciksez zur buldь. Ləkin maqsatьna ireşy belən, Məskəy kiņ mөxtariət, Sovetlar Sojuzьnnan cьqu digən vəqdələren onьtu qьna tygel, jardəmcelərnen yzləren qulqa aldь həm soņьraq xezmət xaqьna „millətcelər“ ismendə pasport birep, tege dөnjaqa ozattь. Julbaşcьsьz qalqan azcьlьq millətlərnen xoquqlarьn təçribədə bөtenləj betery Məskəy өcen bik çiņel buldь; mөxtari çөmhyriətlərnen Sovetlar Sojuzьnnan cьqu xoquqlarь xətta konstitutsiə bujьnca da rəsmi beterelde. Sojuzlь çөmhyriətlərnen xөkymәtləre də fəqət Məskəy bojrьqьn urnaştьrucь idarələr rəveşenə kitereldelər. Azcьlьq millətlərnen xoquqьn Məskəy qarşьnda jaqlar өcen bilgelәngən Millətlər Şurasь, millətlərgə ber tienlek tə fajda kiterə almaslьq zəqif rəveştə qaldь.

Stalin xөkymәtenen nigeze xəzerge zur suqьş dəverendə, 1919 ncь jьldaqь kebek, bik qaqşau. Şunlьqtan anь nьqьtьr өcen ul ber mərtəbə qullanqan iske xəjləne, kyrəsen, jaņadan yzenə jardəmce itərgə ujlьj. Ləkin Stalin səjasətləren xəzer azcьlьq millətlər bik jaxşь belələr. Berence mərtəbə aldaqan kebek, alarnь aldau xəzer mөmkin bulmas! Sojuzlь çөmhyriətlərnen jaņa narkomatlarь, ilcelərе, armiələre — moņa qədər bulqan „Millətlər Şurasь“, „Sojuzlь çөmhyriətlər xөkymәte“, „Kommunistlar firqəsenen milli yzək komitetlarь“ h. b. kebek — millətlərgə hic fajda birmicə, fəqət Stalin qorallarь qьna bulacaqь bik acьq kyrenə.

S. Qьlьcь

Ş. Niqməti

Gəzitebeznen bu sanьnda, yzenen beten kece belən beznen milli azatlьq kerəşebezgə baqьşlap, şiqerlər, ocerklar jazqan Ş. Niqməti əfəndenen „MƏRJƏM" digən ocergьn həm qajber şiqerləren urnaştьrabьz.

Ş. Niqməti əfənde beznen gəzitebezdə kyp kenə şiqerlər, ocerklar jazьp, alarda milli azatlьq ecen kerəş, tuqan ilne səjy, aubr kerəşlər aşa jaubz doşmannarь çinep cьqu, irekle, bəxetle tormьş tezy jullarьn caqьldьrdь. Anьn monə qədər jazqan xezmətləre ecen zur. rəxmətlərebezne belderep, kiləcək eşendə taqьn da zurraq unьşlar telibez.

Idarə

Sine səjəm

Əj, ilem sin, altьnьm sin,
Sine ezelep jaratam.
Sinen subn ecep. sində ystem,
Sində tudьm bəxetsez anadan.

Sin də jarat mine tuqan ilem,
Min bit sinen yz ulьn.
Minem ecen in qimmətle,
Sin bit minem kyz nurьm.

Sin qaqsan da mine. qьzqansan da,
Aubrsbnmam sinen syzenne.
Kerəşermen ilem, kerəşermen,
Azat itər ecen yzenne.

Tajpьlmamьn totqan julьmnan,
Su kersəm də bilem cişməmen.
Hər xəldə də səjekle ilem,
Irekennən emetem ezməmen.

Dulqьnda

Teləməgən ide ətkəj minem,
Ulьm cittə qemer itsen dip.
Qarqamaqan ide ənkəjem də
Jəşlek qemeren cittə ytsen dip.

Ypkələsə mina Səliməm də
Əjtmi ide ildən kit diep.
Bezdən kitep jьraq cit illərdə
Yzen jalqьz qemer it diep.

Tik jəşlegem minem turь kilde
Tarixnьn in dulqьnlь daverenə.
Xalqьm ecen kerəşce itkən ecen
Rəxmət əjtəm bejek tənerema.

Tьnьclьq juq tormьş dingezenə,
Tarix anь aqьmlandьra.
Irek birmi tьnьc aqarqa da,
Kerəş çile anь dulqьnlandьra.

Kerəş kiməsenə utьram da,
Şul dulqьnqa taba taşlanam.
Qorurlanam şuşь dulqьnda min,
Kerəşce bulьbma şatlanam.

Mərjəm

Min təməke tartunь bik jaratsam da, kesəmdə şьrpь jərtyne jaratmьjm. Belmim beten keşegə də şulaj mikən, əmma min beten kirək əjberlərne kesəgə sьjdьra almьjm. Yzemcə, memkin tygelder dip tə ujlьjm. Anda: qul jaulьqь, pəke, karandaş, şьrpь, kesə dəftəre, papiros saubtь, taraq, taqьn əllə nərsələr tutьrьp jererge kirək. Şunьn ecen min kyp vaqьtta, yzemdə jekne azajtьr ecen, kesəmdə şьrpьqa urьn birmim.

★

Beznen polk Belorussiə şəhərlərenen bersendə tora ide. Polklar inde çəjge lagerlarqa kitep jatalar ide. Ber kenne mine ştab başlьqь caqьrьp, minem Ukrainanьn C. şəhəre janьnda, çəjge lagerda torucь N. diviziəsenə bilgeləngənnegemne belderde. Min julqa cьqtьm.

Ijyn ajьnьn başь ide. Kennər bik matur. Ijyn ajь jьlnьn in matur ajlarьnnan bulqanqa, kennər iskitkec matur bulьp, tabiqət yzenen maturlьqьnda in juqarь dərəçəsenə ireşkən dəver ide. Urmannarda həm baqcalardaqь aqaclar jəşel jafraqlar həm terle gellər belən bizəngənnər. Çir jezen jəşel ylən qaplap. andaqь terle gellər cəcək atьp, anь qarap tujqьsьz həm səjləp betergesez matur teskə kertkənnər. Bu qьrlar. urmannarnь gizep, jaltьrap. əkeren genə jьlqa aqa. Şul jьlqa bujьn janqьratьp, monlь itep sandьqac sajrьj. Ken jaqqa kitkən sajьn. urmannьq azajьp, jalannьq kinəjə bara. Jьlqa jəisə urman bujlarьnda. appaq itep aqartьlqan ejle. ej artьnda alma. ciə həm başqa çilək-çimeş aqaclarьna baj bulqan baqcalь Ukraina aubllarь. Menə bu kyreneşlər barsьda. vagon tərəzəsennən qarap barqanda. ikrandaqь kino kebek kyz aldьnnan ytələr. Sine ujlanьrqa. xiallanьrqa məçbyr itələr.

Kiekə taban min C. şəhərenə kilep teştem. Vokzalqa kilep kery belən yk. in berence. beləklərenə qьzьl tərele aq tasma bəjləp. qьzьl tərele sumka asqan qьzlar terkemenə kyzem teşte. Alar vokzalda həm anьn tirəsendə bik kyp idelər. Bu xəldən qьzьqsьnьp ber xərbidən soraqac. ejrəny trivogasь ikənen beldem.

Vokzal aldьndaqь utьrqьcqa utьrьp. papiros cьqardьm.. Ləkin şьrpь juq ide. Ərle-birle qarandьm. Janьmda ir keşelər bulmaqac. tartudan emetne ezep. papirosnь taşladьm. Minem janьmda utьrqan ber qьz monь kyrep: „Seznen şьrpьqьz juq bulsa kirək, rəxim itegez mində bar" dip mina şьrpь birde. Min rəxmət əjtep tartьp çibərdem. Ber az səjləşkəc. bu qьznьn meditsina institutь uqucьsь ikənen beldem. Trivogada şəfqət tutaşь bulьp qatnaşa ikən.

Papirosnь tartьp beterdem də yz julьma jynəldem.

★

22 nce ijyndə trivoga belən torьp. poxodqa cьqtьq. Kene-tene çəjəy jerep. Ukrainanьn ten jaq şəhərlərenen bersennən. timer jul belən Belorussiəgə jynəldek. Ken jaq Belorussiənen ber şəhərendə vagonnardan teşep. taqьn çəjəy kenbatьşqa taba jynəldek. Kennər bik esse. Tulь suqьşcan xəzerlek xəlendə bulqan suqьşcьqa. bu esse kennərdə, qomlь Belorussiə jullarьn bujlap kene-tene atlau çinel eş tygel ide. Mьltьq. jez jegerme patron. ike granat. timer kerək. terelgən şinel. protivogaz. kotelok, kruşka, su saubtь, plaşpalatka, berər par ecke kiem, suxari həm başqa kirək-jaraqlarnь tutьrqan ranes — barsь da suqьşcь estendə bit!

Atna bujьna şulaj jergənnen sonьnda, beznen polk, ber zur qьna belorus aubь janьnda jal itərgə, rotalarnь tərtipkə kertergə tuqtadь. Bilgele, atna bujьna kene-tene tuqtamastan, aclь-tuqlь çəjəy jergənlektən, rotalardan arьp qalucьlar, aurular, ajaqlarьn qabartucьlar kyp ide. Şulaj uq, julda memkinnek bulmaqannьqtan, qorallar da kirəgencə cistartьlmaqan.

Aubl janьnda, elekke alpaubt utarь bulqan, xəzerge kolxoz milke sanalqan, saf havalь, xuş isle matur alma baqcasьna həm anьn tirəsendəge urmanda beznen rotalar urnaştь.

Rotalar urnaşьp betkəc, aş birelde. Ber az jal itep, aşap tamaqlarь tujqac, suqьşcьlar. qadət bujьnca cьrlarqa. ujnarqa. kelərgə kereştelər. Bez Belorussiənen Gomel şəhərendə vaqьtta. alman ocqьclarь kilep timer jullarьna bombalar taşlap kitkənnər. Bu vaqьt serzant-snajper Jusupof mьltьqtan. ocqьclar artьnnan ber nicə mərtəbə atьp qaldь. Bygen inde. tamaqlar tujqac. şul xəl islərenə teşep. iptəşləre annan kelə başlaqannar. „Serzant Jusupofqa, Gomel şəhəre estendə mьltьqtan ber atqanda ike doşman ocqьcьn atьp teşerye ecen. qəharman iseme birelə" digən prikaz cьqqan dilər. „Starşina Tarasofqa K. şəhəre estennən doşmannьn altь ocqьcьn nagan belən qubp çibərye ecen juqarь bylək birelə" dilər. Şuşьndьj ujьn kelkelər səjləşep. aş vaqьtь uzьp ta kitte.

Qorallarnь cistartьrqa bojьrьq birelde. Min baqcanьn başqa ber poemaqьna urnaşqan. ikence rotadaqь iptəşlərem janьna kittem. Alar belən rəttən sanbat urnaşqan ikən. Bez iptəş belən sanbat maşinalarь janьna barьp. ber terkem. çьlьşьp torqan. xərbi kiemdə kiengən şəfqət tutaşlarь janьna barьp səlam birdek. Alar da beznen. səlamne alьp. yzləre belən aşarqa utьrьrqa təqdim ittelər. Bez rəxmət əjtep: „Sez aşaqьz. ə bez təməke tartьjq" didek. Tartmaqь buldьq. Qadət bujьnca şьrpь juq ide. Minem torьp ucaqtan ut almaqcь bulqannь kyrep. aradan berse: „Mində şьrpь bar. rəxim itegez" dide həm şьrpь taşlap. mina kelep qaradь da: „Sez C. şəhərendə bulqanьqьz barmь?" dide. — əjje, didem. „— Əgər jalqьşmasam. min sezne C. şəhərennen vokzalьnda kyrgən idem" — dide. „Həm mina şьrpь birgən idegez" — dip estədem min. Kyptən tygel genə. vokzalda ocratqan. qara kiemnən kiengən matur student qьz kyz aldьma kilep bastь. Jezenə qaradьm. Cьnnan da bu. irlərcə xərbi kiemgə kiengən qьz. şul qьz ide.

Şulaj. sez mina inde ike mərtəbə ut birdegez digəc. anьn iptəş qьzь: „Ul sezgə ike tygel ectə birer" — dide. Başqalarь qьcqьrьşьp keleştelər. Ul iptəş qьzьn „ojatsьz" dip şeltəlde. Ul taqьn: „Nigə birməskə. anьn şьrpьsь juq ie" dide.

— Betenləj juq tygel. tutaş. şinel kesəmdə qalqan.

— Alajsa şinelegezne kiep kilsəgez birməs.

— Ul birməsə sezdən sorarmьn.

— Min də birməm.

— Birməsəgez yzem alьrmьn.

— Aj, aj, sez qurqьnьclь ikənsez.

— Ul başta qьna şulaj qurqьnьclь tojьla. Ejrənep kitkəc berdə qurqьnьcь juq.

— Belmim.

— Anasьnnan ber kem də ber nərsəne də belep tumьj. Ysə teşkəc ejrənə. Ləkin şunь belegez, nərsədən qurьqsan, qaza şunnan bula.

— Juq min qurьqmьjm.

— Qurьqmasaqьz bigerək tə jaxşь . . .

Şajarьp, keleşep, terle temalarqa səjləşep utьrqannan son, bez kitərgə dip torьp xuşlaşa başlaqac, bezne utьrьrqa endədelər. Bez eş barlьqьn əjtep, kicke aştan son taqьn kilerbez, dip qajtьp kittek.

Eşem betkəc, kicke aştan son min taqьn sanbatqa kildem. „Ber kyrgən beleş, ike kyrgən tanьş" digən kebek, bu julь qьzlar mine inde tanьş keşe şikelle qarşьladьlar. Min student qьzqa bergə aubqa barьp qajtьrqa təqdim ittem. Ul riza buldь.

Bez aubqa dip. baqcadan cьqqanda qojaş batьp bara ide.

Bez inde ecence qabat ocraştьq. Bəlki taqьn ocraşьrbьz. Biredə bez ejrəny xəzerleklərə ytkərep həm bu rajonnь doşman desantьnnan saqlap, ber atnadan da kim jatmabьz. Əgər sez teləsəgez buş vaqьtlarnь kynelle itep bergə ytkərik. Şunьn ecen əgər Sez rexsət itsəgez. tanьş bulьjq.

— Rəxim itəsez. əlbəttə. dip qulьn birde də: — Mərjəm, — dide.

Şulaj itep bez anьn belən tanьş buldьq. Aubqa kermicə, sul jaqtaqь kylgə taba borьldьq. Ul ber nidə əjtmicə. çirgə qarap. əkeren genə atlaubn dəvam itte. Bez kyl bujьna barьp çittek. Qьsqaca qьna hər kem yzenen suqьşqa. qəskərgə qədər kem bulqanьn. qa'iləse. tuqan ile qajda ikənen səjləp birde.

Bez kyl janьna çitkəndə qojaş batьp. çir jezen yzenen esseleksez jaqtьsь belən. aj jaqtьrta başlaqan ide. Kyl tьn. Anda ajnьn şəyləse jaltьrap kyrenə. Bu kicke tьnnьqta. sirək-sirək kenə. bez urnaşqan baqcadan keşe tauьşlarь. aubldan et ergən tauьşlar işetelələr. Tabiqət şundьj matur, şundьj saf havalь! Bez jar bujьndaqь qart narat tebenə barьp utьrdьq. Min anьn jezenə qaradьm. Aj jaqtьsьnda anьn jeze aqarqan. kyzləre monsu həm emetsez bulьp kyrendelər. Bez ber nicə minutqa tьnьp qaldьq. Bu vaqьtta min cьn kynlemnən anьn ecen jana idem. anь zəlli idem. Nərsə bulьr bu meskengə? dip ujlьj idem. Ul ber az tьnnьqtan son:

— Əjje. alda nərsə bulubn belye citen şul. Min keckenədən birle şundьj bəxetle bulьrqa teli idem həm hər vaqьtta şul bəxet turьnda ujlьj idem. Bəxetle bulu ecen uqu kirək didelər. Min uqьdьm. Hic ber aubrlьqlarqa qaramastan. tьrьşьp uqьdьm. Min vrac bulьrqa. alqan belemem belən yz tormьşьmnь qьna jaxşьrtu tygel. keşelərgə də jardəm itərmen. başqalarnьn da bəxetsezlege belən kerəşermen. yzenen aqtьq kisəgen mina birep. ac utьrьp. kiləcəktə emet itkən əniemne qararmьn dip ujladьm. Əniem də bu jьllar bujь ketkən şatlьqlь kennərnen jaqьnajubn kyrep şatlana ide. Min sezne berence kyrgəndə. menə şul şatlьqlь vaqьtьm ide. Min ul vaqьtta bəxetle idem. Ləkin ul bəxet ozaqqa barmadь. Suqьş başlanu belən yk, mine qəskərgə alьp. menə bu kiemnərne kiertep biregə çibərdelər. Min sezne berence kyrgəndə kiləcəgemə ьşana idem. Ə menə bygen. irtəgə nərsə bulasьn min belmim, tik kiləcəktə mine əllə nindi qurqьnьclar ketyenə genə ьşanam. Min yzemne ylemgə xekem itelgən keşe şikelle jalqьz sizəm. yzemnen kiləcəgemnən qurqam. Yzemnən də bigerək əniemne zəllim. Ujlap qaraqьz. Sez anьn xəlen! Jьllar bujь ketkən bəxet, inde

kilgəndə genə, juqala, həlak bula, anьn aqtьq əmete ezelə. Əgər min ylsəm, jəisə qatь çəraxətlənep zəqif bulьp, keşelektən сьqьp qalsam... dide də, əjtep betermi, aиьr sulap başьn tybən iep tьnьp qaldь.

— Alaj qajqьru jaramьj. Suqьşta bəten keşelər ylep həm çəraxətlənep betmilər. Əgər inde ylsək ber ylərbez.

— Şuna kyrə də qurqьnьc ul, tormьş ber genə kilə.

— Nərsə eşlərgə? Ber bez tygel, milljonnar. Bəten dənja xəzer ut belən qaplanqan. Kyz jəşe qajqьnь kimetmi. Sezgə, şatlьq urnьna qajqь birgən jazmьşnьn, qajqь urnьna kiləcəktə şatlьq birye də məmkin. Kiləcəktən hic ber vaqьt əmet əzy jaramьj.

— Rəxmət sezgə juatqanьqьz əcen.

Bu vaqьtta əkeren genə çil isep, kyl bujьndaqь aqac jafraqlarьn şaulatьp, tip-tigez jatqan kyl əsten dulqьnlandьra başladь. Zəngər kyk jəzendə, jaltьrap torqan joldьzlarnь həm ajnь əle qaplap, əle acьp, vaq-vaq bolьtlar jəzə başladьlar. Kyl əstenə əle jaqtьlьq, əle qaranqьlьq təşə başladь. Səqət unike ide. Ul janadan syzgə başlap:

— Şunsь qəçəp, Seznen belən berence ocraşu şatlьq, ə ikence ocraşu qajqьlь, qurqьnьc kətkən vaqьtta turь kilde. Şatlьqьmnь urtaqlaşmasaqьz da, sezgə qajqьmnь urtaqlaşьrqa turь kilde. Min yzemne genə tygel bəten xalьqnь zəllim, xətta qьrdaqь matur cəcəklərne də ezərgə qurqam, yzemnen jəşlek qəmeremne menə şul cəcəkkə oxşatam. Mine də cəcək kebek, ber vaqьt jazmьş əzep taşlar kebek sizelə.

— Bu fiker jalqьş. Tьnьc rəxət tormьşta hər kem tora ala. Tormьşnьn tərle auьrlьqlarьn başьqьzdan kicerep, xətta ylemgə də kyzegezne jommьjca qarap ytsəgez, sez kiləcək tormьş əcen ləzzətle bulьrsьz. Dəres, sez uqьqansьz, ul kiləcək tormьş əcen kerəş. Ləkin ul uqu. Menə inde belemegezne tormьşta qullanьp, tormьşnьn auьr sьnauьn ytegez. Dəres beznen jəşlek, tarixnьn in dauьllь, dənjanьn in dulqьnlь dəverenə turь kilde. Monьь ber ujlasan qьzqanьc, ber ujlasan qorurlьq. Min yzemnen jəşlegemnen şundьj auьr corqa turь kilyenə qajqьram da, həm qorurlanam da. Cexofnьn „Aqьllь tas başь" şikelle, qurqьp coqьrda jatьp qəmer ytkərydən, ozьn qəmer itydən nindi məqnə bar. Az jəşəp kypne kyrergə kirək. Işək bulьp ille jьl, fil bulьp əc jəz jьl jəşəgənnən, qьsqa bulsa da qarcьqa bulьp jəşəyen artьqьraq. Min sezgə ьşanam, şuna kyrə acьqtan, acьq əjtəm. Beznen tormьş bu suqьşqa turь kilye belən genə tygel, qomumən jaxşь vaqьtta turь kilməde. Beznen „Jəşlərgə bəten çirdə jul, qartlarqa xərmət" digən сьrlar syzdə həm kəqəzdə genə bulьp, əştə bezgə jul qujьlmadь... Tormьş auьrlьqlarьna acьq kyz belən qarap, jəşərgə, kərəşergə kirək. Ləkin kem dosman? Kem beznen jəşleknen bəxetsezlegenə səbəpce ikənen anlarqa, ana qarşь kerəşergə kirək. Sez mine anlьjsьz dip ьşanam. Ləkin ujlamaqьz, bu şpion ikən dip. Minem vьçdanьm şundьj рьсьraqlьqnь qabul itmi. Seznen də saf kynelle ikənegezgə ьşanьp, yz fikeremne sezgə səjlim". — didem.

Səqət ikence ide. Bez urnьbьzdan torьp, əkren genə, baqcaqa taba jynəldek. Bu vaqьtta inde çil ətzulana başlap, zəngər kyk jəze qara bolьtlar belən qaplanqan ide. Kyl bujьndaqь biek aqaclar şaulьj. ə kyl dulqьnlana ide.

Bez məmkin bulqanda buş vaqьtlarnь bergələp ytkərergə buldьq. Ul:

— Sez taməke tartьrsьz, ə min şьrpь birermen, — dide.

— Sez minem taməkemə genə tygel, jərəgemə də ut qabьzdьqьz. Seznen kyzegeznen utьqьz, şьrpьqьznьqьnnan da qьzuraq. Şulaj, sez mina ut birdegez.

— Min sezgə ut birmədem.

— Birdegez şul.

Baqcaqa kilep çittek. Saqcь qьcqьrьp tuqtattь. Porol'ne əjtep kerep kittek. Lager tьn. Bətenese joqlьjlar.

★

Atnaqa jaqьn şulaj jəşəyemnən son, beznen diviziəgə alqa kitərgə bojьrьq kilde. Kəne-təne ac kəjenə çəjəy atlap, xəlsezləngən kəjenə, bez suqьşqa barьp kerdek.

Matur çəj kennəre ytte. Рьсьraq, janqьrlь kəz kilep çitte. Bu vaqьt əcendə bik kyp suqьşlarda bulьp, kyp iptəşlərne juqaltьp, qajsьnьn jaralanqanьn, qajsьnьn ylgənen kyrergə, tərle jana keşelər belən ocraşьrqa həm tanьşьrqa turь kilde.

Bez bik kyp juqaltular belən şaqtьj qьna artqa cigendek.

Ber kənne beznen polkka əstəmə kəc birep, T. auьlь artьndaqь urmanqa çibərdelər. Ike qapma qarşь kəcnen urtasьnda tar jьlqa cik bulьp tora ikən. Ytkən tənne biredə qatь suqьş bulьp, hər kem yz pozitsiəsendə qalqan ikən. Qьzьl qəskərnen juqaltuь zur bulqannьqtan, germannarnьn heçymne qabatlaularьnnan qurqьp, pozitsiəne nьqьtu əcen bezne əstəmə kəc itep çibərgənnər ikən.

Kytərelgən urьnda okoplar qazьp, saqlanu caralarьn kyrep urnaşqannьn sonьnda, yz urnьma keşe bilgeləp, komandirьmnan rəxsət alьp, beləgəmdə bulqan çinel genə çəraxətemne bəjləter əcen sanitar bylegen ezləp kittem. Qajaqьna qarasan da yleklər jata. Alar şundьj kyp idelər, tənge suqьştan son bu vaqьtqa qədər, ber nicə səqət əcendə alarnь kymep əlgerye də məmkin tygel. Juqarь komandalьq alarqa əhəmiət tə birmi. Cənki alardan inde fajda juq, alar inde yz eşləren eşlədelər həm xəzer kirəklərə juq. Min şulaj ujlanьp barqan vaqьtta, sulda, vaq aqaclьq arasьnda ьnqьraşqan tauьş işetep kinət tuqtalьp qaldьm. Ber nicə sikund tьnlap torqannan son, tauьş kilgən jaqqa atladьm. Vaq aqaclьq arasьnda sanitar arbaqa çigelgən ylgən at, ber nicə ylgən həm jaralanqan keşelər jata ide. Alardan ber nicə metr çirdə caq qьna tьnьp ber major jata. Su sauьtьmnь alьp, auьzna su saldьm. Ul kyzen actь. Əkeren genə:

— Mine atьqьz, — dide.

— Min anьsьn buldьra almьjm, — didem. Taqьn su ecerdem. Ber nicə sorau birep qaradьm. Anьn çavap birer xəle juq ide. Əstenə şinel japtьm da arbanьn ikence jaqьna сьqtьm. Anda ber çəraxətle qьz ьnqьraşьp jata ide. Anьn cəcləre tuzqan, jəze aqarqan, irennəre kipkən. Janьna barьp tezləndem də, auьzьna felegemne qujьp su ecerdem. Ul kyzen actь da:

— Sin kildenme? Kyptən sine kyrəsem kilə, — dide.

Bu Mərjəm ide. Qьzьl tərele sumkasьnnan bintlar alьp, çəraxəten bəjlədem. Jarasь zur, əmma qurqьnьcsьz ide. Yze tunqan. Astьna jomşaq əjberlər salьp, əstenə şinellər jabьp, jaxşь itterep urnaştьrdьm, asattьm, ecerdem. Min əşlim, ul əkeren genə səjlənə. Min anь juatam. Başqalarnь qarap сьqtьm. Barsь da ylek idelər.

Mərjəm suqьş barqanda, at belən, jaralьlarnь artqa alьp kitərgə kilgən. Sanitarlar jaralьlarnь ber urьnqa çiqan bulqannar. Mərjəm at belən kilep tuqtap, jaralьlarnь bəjli başlaqan. Bu vaqьtta alarnьn jannarьna ber nicə mina kilep təşkən də, alarnь min kyrgən xəlgə kitergən.

— Sinen belən ajьrьlqannan birle frontta jərdem, bişence aj inde, — dide.

Sanitar bylegennən at kitertep, caq qьna tьnьp jatucь majornь həm Mərjəmne artqa ozattьm.

Idel-Uraldaqь auьllarnьn bersendəge məcet

— Bez əle kitmibez. Sin mine qaldьrьp kitmə. — dide.

Min ana, artьq biredə qala almauьm turьnda əjttem... Adresьmnь soradь. Adresnьn kirəge juq, cənki sin xat jazqanqa qədər, min Sovet poctasь çitmi torqan çirdə bulьrmьn, anlьjsьnmь?, — didem.

— Juq sin ylmə.

— Min ylərgə xəzerlənmim, ə tege jaqqa kitəcəkmen, — didem.

— Anda kitsən mine onьtьrsьn, — dide.

— Juq onьtmam, — didem. Min Sine anda kətərmen.

Saubullaşqan vaqьtta: — Kesəmdə şьrpь bar, al, sina kirək bulьr — dide. Rəxmət, mina şьrpь kirəkmi. Xəzer bit bəten çirdə ut disəm də, ul: — Juq al, — dide. Min aldьm da qulьnnan qьsьp saubullaşьp, aldьnqь sьzьqqa jynəldem. Kic belən suqьş başlandь. Beznen polk artqa cigende, min alqa kittem.

★

1943 nce jьlnьn çəje.

Matur çəjge, jal kennərenen bersendə, Berlin şəhərenen acьq havadaqь ber kafesendə, sьra əcep, muzьjka tьnlap utьram. Matur həm cista kiengən ike qьz kilep, minnən alманca: „Bu urьnnar buşmь", — dip soradьlar. Min buş ikənnegen əjtep, qьzlarnь utьrьrqa caqьrdьm. Qьzlarqa diqqət itmicə, sьra əcep, muzьjka tьnlap utьruьmda dəvam ittem. Qьzlar da səjləşmicə genə muzьjka tьnlap utьra birdelər. Cənki orkestr bik matur ujnьj ide.

Muzьjka tьndь. Min kytərelep qьzlarqa taba qaradьm... həm, başьmnan salqьn su qojqan kyk, bəten tənem essele-suqьlь bulьp qaltьrandь. Ləkin ser birmədem. Taməke sauьtьn сьqarьp segarit tartmaqьs buldьm. Bu arada mina anlajьşlь bulqan tel belən, qьzlar yz ara minem turьda səjləşə başladьlar.

— Min bu keşene berəygə bik oxşatam, tik ul bulsa mine kyptən tanьr ide, — dide berse.

Min segaritnь auьzьma qabьp, kesəmnən timer qaplь şьrpь сьqarьp qabьzdьm da, şьrpьnь qьzьl joldьzlь jaqьn əskə qaratьp, taməke sauьtь əstenə qujdьm.

Qьzlarnьn berse:

— Qara əle, şьrpь qabьnda qьzьl joldьz bar, bu keşe kencьqьş frontta bulqan axьrьsь, — dide.

Ikencese ber nərsə əjtmicə qaltьranьp tik qarap utьra.

Min alarqa: Min bu qьzьl joldьzlь şьrpь qabьnda qьna tygel, manqajьmda da jərttem, ləkin min anь qabat manqajьma taqmasqa dip alьp taşladьm həm ul xəzer minem dosmanьmnьn bilgese. Ə bu şьrpь qabьn min tik Mərjəmnen istəlege itep kenə saqlьjm. Monь mina Mərjəm bylək itkən kennən min şьrpьsьz jərmədem. Ul mina taməke qabьzu əcen şьrpь qьna tygel, şul vaqьtta jərəgemə synməs məxəbbət utь da qabьzьp çibərde. Ikence jьl bula, ul ut haman synməgən. şьrpь qabь juqalmaqan. Min alarnь mənge saqlarmьn didem. Bu vaqьt qьzlarnьn berse ikencesen qocьp:

— Ul, bygen təşemdə kyrep. sina səjləgən keşe şul inde. Ul mine onьtmaqan. Mina borьlьp:

— Min də sine həm sinen əjtkən syzlərenne onьtmadьm, — dide. Anьn kyzennən jəşlərə tama, yze jьlmaja.

Bu Mərjəm ide.

★

Ber nicə kən Berlində torqannan son min legionqa qajtьp kittem. Mərjəm mine ozatьp qaldь. Bez anьn belən taqьn qajcan, qajda həm nindi şartlarda ocraşьrbьz ikən?

Bez anьn belən ocraşьrbьz. Cənki beznen maqsatьbьz ber — Bol'şevizmnь betery.

„Basmacь" tərkemnəre

Məskəy gəzite kyptən tygel genə: „Sonqь vaqьtta Urta Aziə qomlьqlarьnda „basmacь" tərkemnəre kybəjde. Tənnə kətməgəndə alar auьllarqa, şəhərlərgə kilələr də tьnьc xalьqnь yterələr həm janadan səxralarqa qacalar. Şunlьqtan „basmacьlar" belən kerəşyce NKVD tərkemnərenə jardəm ity — hər ber namuslь Sovet bəndəsenen izge burьcь", — dip xəbər birde.

Şuşь unaj belən „Za Rodinu" ismendəge gəzit, qьzьl qəskərdən qacьp сьqqan ber qazaq serzantьnьn səjləgənen kiterə. Ul serzant: „Urta Aziəgə kyp qacqьn jəhydlər tuldь. Alarnьn spikylətsiəse nətiçəsendə auьllarda əjberlər bəhasь şul qədər yste ki, beznen kebek azcьlьq millət keşelərenə asьlьp ylərgə genə qaldь. Ul çirlərdə jəşəyce xalьqlarnьn jəhydlərgə acьь bik zur. Şunlьqtan alarnь talau, ytery bik ьşajdь. Başta qoral kytərycelərnen sanь bik az bulsa da, xəzer alarnьn zur tərkemnəre də bar. Ləkin bol'şeviklarnьn jazuь jalqan — qorallanqan tərkemnər fəqət jəhydlərne həm bol'şeviklarnь qьna qьralar, ə tьnьc xalьqqa, kiresence, jardəm itələr. Jəhyd malьn jarlьlarqa eləşələr də, səxralarqa kitep juqalalar", — dip сьnbarlьqnь anlatqan.

„Pravda"nьn kemne qurqьtqanь həm kemne saqlau əcen bəten keşelərne jardəmgə əndəye acьq sizelə. Urьndaqь xakimiət idarələre tarafьnnan, jəhydlər jəşəgən auьllarnь həm şəhərlərne saqlau caralarьn kecəjtergə həm məmkin qədər jəhydlərne tьnьcьq çirlərgə kycerergə kirəklegen belderep, qətqi əmerlər birelgən.

Idel-Ural xalьqlarьnьn bol'şevizmqa qarşь kərəşlərе

„Auьr qəzaptaqь ul illərnen
Sejəklərе sьqrьj, sьzlana,
Jez jьllardan birle irek julьn
Jerəklərе qapşьj ezlənə".

(Sanià Qiffəttən).

I. 1917 nce jьl yzgəreşlərе

Qasьrlar bujьnca azatlьq ecen kərəşep kilgən xalqьbьz, 1917 nce jьlqь yzgəreşlərne zur ruxi kytərenkelek belən qarşь alьp, irken, bəjsez tormьş jaularqa in unajlь kennər çitkənen sizde. Şunьn ecen aşьqьc rəveştə ojьşu xərəkətlərе başlap çibərde.

Maj ajьnda Məskəydə beten Russiə meselmannàrь Qorьltajь, xərbi şura sajlau, august ajьnda Qazanda Idel-Ural xalьqlarьnьn Qorьltajь, nojəbr ajьnda Ufada Millət Məçlese caqьru, bulacaq bəjsez ilnen təp qanunnarьn eşləy kebek tiz kyrelgən caralar, xalqьbьznьn ojьşu sələtlelege barlьqьn, ber nicə jez jьllar bujьnca izelyenə qaramastan, yz yzenə idarə itərgə sələtle, mədəni xalьq ikənlegen isbat itte. Ləkin kenbatьş suqьşlarьnnan qorallarь buşaqan bol'şeviklar jana qьna ojьşa başlaqan, milli keclərеn berləşterep elgerməgən, azatlьq sejyce xalqьbьznь qanqa batьrdьlar.

1918 nce jьlnьn 18 nce martьnda xərbi şuranь, 12 nce apreldə milli idarəne taratьp, əqzalarьn qulqa alьp çəzaladьlar. Bol'şeviklar tьrnaqьnnan qotьlьp qalqan qajsь ber milli idarə əqzalarь Petropavlovsk şəhərendə ojьşьp. Trojsk həm Kustanaj milli ojьşmalarь belən berlektə, qibn şartlar ecendə eşlərеn dəvam ittelər. Yzen Russiənen diktatorь itep iqlan itkən Kalcak milli azatlьq ojьşmalarьn tanьmadь. Kalcaknьn bu xərəkətennən bol'şeviklar fajdalanьp, Idel-Ural xalqьna milli azatlьq vəqdə birep, tiskərе Kalçakka qarşь endədelər. Kalcak xərəkəte beterelde. Şul unaj belən bol'şeviklar kyp kenə milli kərəşcelərеbezne kalcaklьqta qəjepləp attьlar. sərgengə ozattьlar. Qajsьber qotьlьp qalqannarь cit illərgə qacьp kittelər, jaki Russiənen jьraq elkələrendə jəşerendelər. Çitəkcelərennən ajrьlqan il qəzap ecendə qaldь. Bu xaqta şul dəvernen şaqire:

„Qactь joldьzlar jьraqqa, vəxşilərdən qurqьnьp,
Qaldь tik il ut ecendə təqdirenə bujsьnьp", — dip

qomumi həlakətne tasbirladь.

II. Sənək suqьşь

Bol'şeviklar xekem sərə başlaqac ta, alarqa qarşь kərəş tuqtalmadь. bəlki kecəjə genə bardь. Milli xərəkətlərne şəfqətsez rəveştə bastьrьp, xalьq estennən iqtisadi basьmnarьn kennən-ken kecəjep barиь. bigrək tə ikmək salьmь julь belən ilne mərxəmətsez talaular kecəjgəc, xalqьbьz aldьnda bol'şeviklarnьn cьn jezlərе acьldь. Bol'şeviklarqa xalьqnьn nəfrəte kennən-ken kecəjə bardь. Şular belən ber saftan haman bulьp torqan qanlь çəzalar xalqьbьznьn cьdamьn beterde. Hər ber aullarda bol'şeviklarqa qarşь yzennən yze kərəşlər başlandь. Bu xərəkətlər bik tiz kinəjep. xalqьbьz tarixьnda sənək suqьşь isme belən qalqan. 1920 nce jьlqь qatь ecke suqьşqa əjlənde. Sənək suqьşь ike zur tərkemnən tordь: berencese, Mamadьş — Urzum tərkeme. Malmьz arqьlь Izuvəkigə taba qarap xərəkət itte. Ikencese, Bələbəj — Begelmə tərkeme. Sənək suqьşь az dəver ecendə Idel-Uralnьn həmmə elkələrenə diarlek çəjelep elgerde. Hər ber urьnda bol'şevik idarələren juqaltьp, anьn urьnьna milli başqarmalar tezelep barьldь.

Nigez şiqarlarь „Jəşəsen Sovetlar! Betsen kommunistlar!" ide. Bu kərəş ber nicə ajlarqa suzьldь. Kypcelege sənək, kərək, calqь belən qorallanqan xalьqnь qьru, taratu, maxsus qorallanьp kilgən bol'şevik xərbi keclərenə artьq qibn bulmadь.

Idel-Uralnьn jənə auьr, qaranqь kennərе başlandь. Çəza arttьrьldь. Idel-Uralnь kisep ytep, hər tuqtaqan urьnnarda bol'şeviklarnьn qanlь ezlərе qaldь. Şul qibnlьqlar estenə, bol'şeviklar tarafьnnan jasalma rəveşendə tudьrьlqan 1921—22 nce jьllardaqь aclьq başlandь. Xalqьbьz yz ilenen tabiqəten bik jaxşь belep, hər 10—15 jьlda mərtəbə kilə torqan qorьlьq, aclьq jьllarьn jaxşь xəzerlek belən qarşь alьp, hic ber qibnlьq kyrmi ytkərə ide. Ləkin 1921—22 nce jьlqь aclьq, 3—4 jьl bujьnca ikmək salьmь həm başqa jullar belən talanqan ilne bik qibn xəllərdə qaldьrdь. Kyp menləgən ata-analar, jəşlər, sabilar aclьqtan qьrьldьlar. Şul talanu, aclьqlar nəticəsendə kilep cьqqan vaba həm başqa auьrulardan millionlaqan qorbannar buldь. Barь tik xəzerge Başqьrtstanda qьna da aclьq nəticəsendə 805 000 keşe həlak buldь. Xalьq təmam xəldən tajdь.

III. Jana iqtisadi səjasət dəvere (NEP)

Bol'şeviklarnьn qьsqa qьna dəver ecendə kyrsətkən auьr çəber, zolьmnarь xalqьbьzqa ontьlmaslьq ezlər qaldьrqan ide. Şunьn ecen bol'şeviklar bu xəldə ozaq qemer sərə almaslьqlarьn sizep, səjasətlərеn yzgərtergə kereştelər. Xalьqnьn teləklərеn vaqьtlь rəveştə ytəp, tьnьclandьrьp kiləcək heçymgə xəzerlənə başladьlar. Jana iqtisadi səjasət iqlan itelep, ikmək salьmь yzgərtelde. irken səydə başlarqa həm bazarlar acarqa rexsət birelde. Milli çəmhyriətlər ojьştьrьla başlandь. Idel-Uralda jəşəyce terek-tatarlarnь tel, ədəbiat, məktəp və tormьş qadət-qereflərenə qaramastan. „ajrьm millət" dip qьcqьrьp. tərle vaq çəmhyriətlərgə bylep taşladьlar. Bu milli çəmhyriətlərdə milli çitəkcelek məs'ələse bigrək tə nacar xəldə qaldь. Fəqət Tatarstanda başqa urьnnarqa qaraqanda ber az jaxşьraq xəldə bulьp. Sovet xekymətenen birgən məqlumatlarьna əsasən aul sovetlarьnda tatar tyrələrе 53%, rajon başqarmalarьnda 37% ide. Ləkin monda da mərkəzi idarələrdə tatar xezmətcelərе bik az ide. Terek-tatar jəşlərenen məktəp betergən hər tərle henər iəse. belgeclərenen kypcelege Idel-Uraldan cit jьraq elkələrdə eşkə çibərelə idelər. Bu xəl patşa Russiəse dəverendəge xalqьbьznь taratu, kecsezləndery səjasəte dəvere buldь.

Xalьq bol'şevizmqa qarşь kərəşennən tuqtamadь. Gəzitə bitlərendə hər kenne diərlek „kulaklar tərkeme estennən sud", „aul aktifьn ytergənnər", „kulak qotqьsь" və başqa hər tərle xəbərlər cьqьp tordьlar.

1927 nce jьldan başlap „kulaklarqa basьm" səjasəte ytkərelə başlandь. Ilnen təçribəle. kyp unьş alucь igencelərenə tyli almaslьq zur salьmnar salьnьp. alarnьn ikməklərеn „artьq ikmək" dip tartьp ala başladьlar. Alarnь sajlau xoquqьnnan məxrym itep. balalarьn məktəpkə uqьrqa almьjca. elegerək kerep qalqannarьn da qubp cьqaru dəvam itte. Şular belən ber rəttən ruxanilarqa qarşь səjasət alьp barьlьp, alarnь da dini eşlərеn taşlap, gəzitələrgə iqlan birergə məçbyr ittelər. Bol'şeviklar xalqьbьznь sьjnьflarqa bylep, kulak, urta xəlle, jarlь, batrak dip, başta jarlь belən urta xəllene kulakka qarşь qujdьlar. Kulak syze sygy, məsxərələr syzenə əjlənde. Plakatlarda kulaknь jьrtqьc suratendə kyrsəttelər. Kulaknь jaqlaucьlar „kulak iərcene" dip qəjeplənep, xalqь urtasьnda „nacar" keşelər sanь kennən-ken kybəjep bardь. Nəybət urta xəllegə də çitte. „Urta xəlle irtəgə kulak" dip qьcqьra başladьlar. Ana da auьr salьmnar teşə başladь. Birergə igene betkəc, satьp alьp tapşьrqannь kyrep torьp: „Ul xəjləlep satьp alьp birə, igennərеn jəşerep qujqan" dip aqьrdьlar. Şul rəveştə bol'şeviklar xalqьbьz arasьnda jasalma qara qarşьlьq tudьrьp, yzlərenen heçymnərenə çinellek jasadьlar.

Bilgele, mondьj jьrtqьclarca səjasətkə kyz jomьp cьdap, xalqьbьz estenə bulacaq heçymnərne aldan kyrgən anlь keşelərebez bol'şevizmqa qarşь jənədən ojьşa başladьlar. Jəşeren rəveştə Idel-Ural ojьşmasь tezelde. Azatlьq ecen kərəşyce başqa qərdəş millətlər belən elemtə tottьlar. Xalqьbьznьn azatlьqьn, bəjsezlegen jaulap cьqtьlar. Səjasi bjuro əqzasь həm Tatarstan Sovnarkomь rəise Soltanqəlief acьqtan acьq bol'şeviklarnьn xalqьbьznь qollьqqa. belgenlekkə teşery səjasəten acьp taşladь. Bu vaqiqə başqa izelyce millətlərne də azatlьq kərəşenə ruxlandьrdь. Ləkin bol'şeviklar Soltanqəlief həm anьn saftaşlarьn tiz arada juq ittelər. Kyp menləgən kərəşcelərebezne soltanqəliefcelektə qəjepləp atьp yterdelər, sergennərgə ozattьlar.

1927 nce jьlda „Çidegəncelər" isme belən jərtelgən Ufa — Qazan jazucьlarь tərkeme qulqa alьndь. Alar da bəjsez Idel-Ural fikeren taratucьlar ide.

Şul rəveştə ilebezdə xalqьbьznьn bəxete ecen kərəşycelər estennen „sьjnfi doşmannar" pecəte basьp ytkərelgən xekemnərnen ige-cige bulmadь. Ləkin bu xəllər bol'şeviklarnьn xalqьbьznь qol ity ecen kyrə torqan caralarьnьn fəqət başlanuь qьna ide.

(Dəvamь bar).

Irek

Japoniənen Birmadaqь heçyme

Inglizlərnen qinvar ajьnda başlanqan ken jaq Birmadaqь heçymnərenə qarşь heçym rəveşendə, 4 nce fevral'də Japoniə qəskərlərе Birmada jana heçym başladьlar. Birma belən Hindstan cigendəge Bengal' qultьqь bujьnda zur xərbi kec çьp ingliz generalь Mountbetten Japoniə qəskərenə qarşь heçym başlaqan ide. Berence bərеleş 9 ncь həm ikencese 20 nce qinvarda buldь. Mountbetten heçymgə ike ingliz diviziəsen taşladь həm japonnarnьn artь belən elemtə həm cigy jullarьn kisy niəte belən desant teşerergə mataştь. Ləkin inglizlərnen bu heçymnərе Japoniə qəskərе tarafьnnan kire qajtarьldь.

Birma frontьnьn Butidaung həm Maungdava ismendəge byleklərendə Japoniənen qarşь heçyme nəticəsendə, ike ingliz-hind diviziəse uratьp alьndь. Alar xəzer betenləj qьrьlu qurqьnьcь astьnada toralar.

Japoniə hava keclərenen Səjlyn utraиьna heçyme

Penangtan xəbər itylərе bujьnca. Japoniənen xərbi hava keclərе Səjlyn qultьqьnnan ten jaqqa taba 600 mil jьraqlьqta bulqan doşmannьn xərbi nərsələrenə berence tapqьr yzlərenen heçymnərеn jasadьlar. Şartlaular həm janqьnnar cьqqanь belende. Japoniənen barlьq ocqьclarь da, juqaltusьz, yz bazalarьna kire qajttьlar.

Japoniənen qorallanuь

Tokiodan — „150 sənaqət jortь bergə xərbi qoral xəzerləy niəte belən ojьştьlar həm kiləcəktə xərbi ministr kontrolendə bulacaqlar. Sənaqət kecen berləştery nəticəsendə Japoniədə qorallanu şartlarь kecəjəcək", — dip xəbər birelde.

Korsika utrauьnda

Kazablanka ismendəge Marokkanьn ber şəhərenə kilgən utraunьn idarəcese: „Angliə qəskərе tarafьnnan alьnqan Korsika utrauьnda rizьq tabu bik auьr xəlgə kilde. Utrauda əjberlərnen bəhalarь, Marokkaqa qaraqanda. 6 mərtəbə qimmətləngən. Xətta ber saubt şьrpь da 15 frank tora. bərənge, borcaq betenləj juq. Xalьqnьn it kyrməgənenə 4 ajdan artьq. Igen eşlərеn ytərgə keşe bulmauь kiləcək tormьşnь taqьn da qurqьnьclь itep kyrsətə. General de-Goll 25 000 dən artьq igencene utraudan qəskəri xezmətkə aldь. Sənaqət jortlarь barьsь da jabьldьlar", — dip ber Tanzer gəzitenə xəbər birgən.

Ocqьclarqa havada benzin biry

Havada ocu vaqьtьnda ocqьclarqa benzin biry texnikasь xəzer bik juqarь dərəçəgə mende. Havaqa çinelerək kytərely niəte belən çitərlek benzin almaqan ocqьclarqa havada ocu dəverendə məxsus benzin taşucь ocqьclardan ecəge bujьnca benzin salьna. Şunlьqtan ocqьclar çirdən kytərelgəndə zurraq jek alalar həm ocu jullarьnda ozaqьraq bulьrqa memkinlek tabalar.

Tatar legions ofitsarlərе jal vaqtьnda

Kynellelər qəskərlərenen komandirь general Köstring

General belən saubullaşu

Kənсьqьş legionnarьnьn komandirь general fon Hejgendorf başqa eşkə kycy unajь belən, berence fevralda legionьbьzqa kilep, tantanalь rəveştə saubullaştь.

Kən urtasь. Kyk jəze başqa kənnərdəge kebek bulmьjca, ajrьm rəveştə ajaz, matur. Qojaş yzenen altьn nurlarь belən məjdannь tutьrqan. Legioncьlar həm ofitserlar şəhərnen mərkəz məjdanьnda saf-saf bulьp tezelgənnər.

„Tьnьc tor!“ komandasь birelde. Legion komandirь Oberstleutnant fon Sekkendorf general Hejgendorf əfəndegə raport birde. Məjdannь tьnьclьq bastь. Həmmə kyzlər ber noqtaqa jynəlgənnər. General əfənde bəten saflar bujьnca jərep, isənləşep, jaralьlar, ajrьm xezmət kyrsətkənnər həm zur jəşlelərgə ajruca xərmət belən qul qьsьşьp, kyreşep ytkənnən son, saubullaşu notьqьn səjləde. Ul yzenen syzlərendə, legioncьlar belən ytkərgən eş dəverennən tulьsьnca qənaqət buluьn belderde həm legioncьlarnьn əstenə jəkləngən burьc həm ьşanьclarьn çitərlek dərəçədə aqlaularьn kyrsətep ytkənnən son, sonqь syzləren tybəndəgecə beterde:

„Qajsь ber legioncь duslarьbьz yzlərenen xəzerge kərəşlərenen qajət zur əhəmiətle buluьn təşenep çitməsələr də, kiləcəktə əlbəttə anlarlar həm bu izge kərəştə qatnaşqannьqlarь əcen yzləren bəxetle sanarlar.

Bez bergə jəşibez, bez bergə kərəşəbez, bergələp çinərbez! Kiləcək çinylərgə Urra!“, — dip syzen beterde.

Kykkə urra tauьşlarь janqьradь. Sonьnnan general əfənde jana acьlacaq legioncьlar jortьna barьp həm andaqь kazarmalarqa kerep legioncьlarnьn tormьş şartlarь belən tanьştь. Ajrьm legioncьlardan nicek jəşəyləren sorap, cьn duslarca saubullaştь. General Hejgendorf əfəndenen: **„Min bu xezmətemnən ajrьlsam da, seznen belən ajrьlmьjm, Bez haman bergə bulьrbьz!“** digən syzləre legioncьlarnьn jərəklərendə zur duslьq, məxəbbət ezləre qaldьrdь.

Irek

Legioncьlar jortь acьldь

2 nce fevralda, Tatar legionьnda legioncьlar jortь acьldь. Irken, matur zalnьn stenalarь hər tərle matur rəsemnər, kənсьqьş legionnarьnьn bilgelərе həm başqa kyrneşlər belən bizəlgənnər. Ajrьm zur bylmədə kətepxanə həm uqu zalь ojьştьrьlqan. Uqu zalь kirəkle həmmə nərsələr — xətta jomşaq krislolar belən tə'min itelgən. Əstəllərdə maxsus əstəl lampalarь janьp tora. Stenalar legioncь rəssamnar tarafьnnan eşləngən, bəjek german xalqьnьn julbaşcьsь Adol'f Hitler, tatar milli **xərəkəte çitəkcelərе**, jazucь — **şaqirlərnen** rəsemnərе həm **tatar milli, mədəni qərefqadətləren tasbirlaucь kyrneşlər belən bizəlgən. Şulaj uq dənja xaritalarь da asьlqan.** Əstəllərdə hər tərle gəzit-məçmuqalar, sonqь xəbərlər, şaxmat-domina həm şkaflarda tərle ədəbi kitaplar bar. Zalda radio, ujnau əcen tinnis həm başqa kynel acu nərsələrе belən tə'min itelgən. Uqu əje həm zal xəqiqəttə jaxşь kynel acu, jal ity urьnnarьna əjləndereлgənnər.

Zur zal rotalardan caqьrьlqan qunaqlar belən tulqan. German həm tatar qьllь orkestrlarь nəybətləp hər tərle matur kəjlərne başqaralar.

Legion komandirь Oberstleutnant fon Sekkendorf əfənde yzenen syzendə:

„Legioncьlar jortь — legioncьlar əcen xəqiqi jal ity, kynel acu urnь bulьrqa tieş. Xəzerge kəndə legion seznen ikence vatanьqьz! Ul tuqan əjegez kebek acьq kynel belən qarşь alьnьp, seznen teləklərеgezgə xezmət itərgə tieş“. — dip əjtep ytte.

Tatar muzьjkacьlarь tьnlь orkestrda germanca „Iske duslar“ „Jьraqtaqь jaqtьlьq“ həm „Bəjek Ankel“ marşlarьn bik unьşlь ytədelər. Annan son qьllь orkestrda „Legioncьlar marşь“, „Milli paporri“ həm başqa kəjlər bik matur ujnalьp, qunaqlar **tarafьnnan kəcle alqьşlandьlar.**

Legioncьlar jortь hər kən acьq bulьp, kən sajьn 200—250 legioncь əcen arzan xaq belən təmle aşlar xəzerli həm tərle ecemleklər birə. Uqu zalь da kitap, gəzit-məçmuqa uqucь həm başqaca kynel acucь legioncьlar belən tulь bula.

Legioncьlar yzlərе əcen mondьj jaxşь tormьş şartlarь buluьna bik şatlanьp, komandalьqqa rəxmətləren belderdelər.

Leg. Islam

● Glazgo şəhərendə (Angliə), taş kymer şaxtalarьnda eşləycelərdən 20 000 keşe xezmət xaqьn arttьrunь taləp itep eş taşlaqannar.

● AQŞ dan birelgən rəsmi xəbərgə qaraqanda, Ruzvelt, Pol'şanьn məhaçir xəkymətе qarşьndaqь AQŞ ilcese Billne, urnьna hic kemne təqəjenləmi, ytəgən xezmətennən azat itkən.

BELDERY

German juqarь komandalьqь tybəndəgelərne belderə:

Kənсьqьştaqь suqьş xərəkətlərе vaqьtьnda kyp kenə qailələr sonqь jьllarda ber-berlərennən ajrьlьştьlar. Azat itelgən əlkələrdəge gəzitlərdə ezləy həm bu gəzitlərne kynellelərgə taratu jardəmendə kyp kenə qailələr yz ara taqьn da tabьştьlar. Ləkin əle haman da kynellelərdən, bol'şevizmqa qarşь kərəş əcen Germaniəgə yzenen eş kecləren birgən azat itelgən əlkələrdəge xalьqlardan tuqannarь, jaqьnnarь turьnda soraular kilə.

Bu soraularqa qarşь çəvap biry teləge belən, german juqarь komandalьqь, qajber yzək beleşmə noqtalarьn torqьzьrqa qərar birde həm alar bu soraularqa məmkin qədərle çəvap birep baracaqlar.

Bu dyrt yzək noqtalar həm alarnьn eşcənlek dairələrе tybəndə kyrsətelgən əlkə ciklərе belən bergə turь kilə. Barlьq soraular da 1—4 yzək beleşmə noqtalarьnьn qəskəri pocta (Feldpost) nomerlarьna çibərelergə tieşlər. Bu 1—4 yzək beleşmə noqtalarь şulaj uq iqlan itelələr.

Sorau çibəry əcen, gəzit belən berlektə, qəskəri pocta kartockalarьnnan qьna fajdalanьrqa kirək. Bu kartockalar bulmaqan təqtirdə, alarnь tieşle bulqan german idarələrennən (gəzitlər taratьlqan çirlərdən), sorap alьrqa kirək.

1. Yzək beleşmə noqtasь — qəskəri pocta No 57 000

Ul tybəndəge əlkələrdə jəşəgən qailələr turьnda beleşmələr birə:

RSFSR:

Krasnodar krajь.
Aftonomiəle Adegəj əlkəse də ana kerə.
Ordzonekidze krajь.
Qьzьljar okrugen həm Qaracajlar belən Cerkaslar aftonomiəle əlkələrе də ana kerə.
Rostof əlkəse.
Daqstan ASSR.
Qabardь-Balqar ASSR.
Cecen-Ingyş ASSR.

Ukr. SSR:

Zaporozje əlkəse.
Nikolajьf „
Odessa „
Stalin „
Moldavannar ASSR.
Azərbajçan SSR.
Maxicevan ASSR da ana kerə.
Gruziə SSR.
Kən jaq Oseten aftonomiəle əlkəse də ana kerə.

2. Yzək beleşmə noqtasь — qəskəri pocta No 11 900

RSFSR:

Voronez əlkəse.
Kursk „
Stalingrad „
Əstrxan okrugen də ana kertep.

Ukr. SSR:

Vinnitsa əlkəse.
Volьjn „
Voroşilofgrad „
Dnepropetrovski əlkəse.
Zitomir əlkəse.
Kamenets-Podol'sk əlkəse.
Kirovgrad „
Poltava „
Kief „
Rovno „
Suma „
Xarkof „
Cernigof „

3. Yzək beleşmə noqtasь — qəskəri pocta No 19 000

RSFSR:

Məskəy əlkəse.
Orel „
Rəzan „
Smolenski əlkəse.
Tula „

Belorussiə SSR:

Baranovic əlkəse.
Brest „
Vilno „
Vitebski „
Gomel „
Minski „
Mogilef „
Pinski „
Poleş'je „

4. Yzək beleşmə noqtasь — qəskəri pocta No 39 609 PU

RSFSR:

Kalinin əlkəse.
Opocev okrugьn da kertep.
Leningrad əlkəse.
Kinkesep həm Pskof okruglarь da ana kerə.

Angliə həm Amerikada rezina çitmi

Mona qədər bəten dənjanь rezina belən qənaqətlənderep kilgən Java, Sumatra h. b. Indiə belən Avstraliə arasьndaqь utraular Japoniə qulьna kergəc, rezina tabu ingliz-amerikalьlar qarşьnda in auьr məs'ələ xələnə kilde. Alarnьn xərbi sənaqət əcen kirəkle rezinanь Braziliədən cьqaru qərarlarь, xəqiqəttə aldanu rəveşendə genə qaldь. Kən jaq Amerika mətbuqatь xəbərlərenə qaraqanda, Amazonka jьlqasь bujьnda eşce qullarь çitmi. Jana eşcelər çibərergə həm alarnь rizьq, kiem və eş qoralь belən qənaqətləndererge jullar bulmauь məmkinlek birmi. Şunlьqtan bu tirədə rezina çiunь ystererge hic tə məmkinlek juq, Məsələn, Ford yzenen Belier ismendəge 63 000 aqaclь zur plantatsiəsen, eşcelər tapmau nətiçəsendə, jabarqa məçbyr bulqan.

Jəklməələrdən baş tartu

„Aftontindningen“ xəbərcesenen Vaşingtonnan alqan məqlumatьna qaraqanda, Amerika xəkymətenen jazucьsь Berle, suqьştan son məhaçir xəkymətlərne tanudan baş tarttь. Cənki bu illərnen xəkymətlərе, şul illərnen xalьqlarь tarafьnnan, başlьca idən astь suqьşь alьp barucьlar tarafьnnan sajlanacaq.

AQŞ nьn juqarь dərəçəle mə'myre tarafьnnan jasalqan bu beldery — ingliz-amerikalьlar lagerьnda Atlantik xartiəse belən məhaçir xəkymətlərgə şundьj zur tantana bulьp vəqdə itelgən jəklməələrdən baş tartularьn acьq kyrsətə.

Qьsqa xəbərlər

● AQŞ nьn bəten kənсьqьş statlarьnda qatь qorьlьq kyzətelye turьnda „Dejli Ekspress“ Nju-Jorktan xəbər birə. Mondьj qorьlьq 10 jьldan birle bulqanь juq ikən. Qorьlьqtan çirlər jarьlьp betkən. Nebraska statьnda unьşnьn jartьsь həlak bulqan.

● Rumьjniədə jəhydlərdən təzelgən kontrabanda ojьşmasь qulqa alьnqan. Bu ojьşma Rumьjniədən altьn hən bytən qimmətle nərsələrne qanunnan tьş Şvetsariəgə cьqaru belən şeqelləngən.

● Finləndiənen kino sənqəte 1943 nce jьlda cit illərgə 57 jana film cьqarqan.

● Italiə jəhydlərenen milke kiləcəktə doşman illər keşelərenen milke kebek qaralacaq.

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qalief.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“.
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64.
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.